

Els Fils de l'Aigua i la Memòria

Ruta Turística Temàtica del Real de Gandia

Els Fils de l'Aigua i la Memòria

Ruta Turística Temàtica del Real de Gandia

Un passeig pel terme del Real, serveix per a contemplar una part important del patrimoni valencià de l'aigua. Les xarxes de distribució d'aigües que durant més de 1000 anys han transformat la Safor en un gran verger, ric i divers. Els sentiments que l'aigua desperta, donen fe de la nostra geografia i la nostra cultura. Un llegat històric, que va nàixer quan els musulmans foren senyors i habitants de les nostres terres. Amb aquestes tècniques hidràuliques, es bastiren la xarxa de fils i braçals, formant un gran sistema de reg, entre d'altres, de la sèquia de Vernissa, que travessa les terres d'aquesta Vall del mateix nom, fins a la vila de Gandia. La garantia d'un subministrament permanent d'aigua, ha actuat com element dinamitzador en el creixement econòmic i social de les poblacions veïnes, des de l'edat mitjana fins als nostres dies.

La sèquia de vernissa, patrimoni de l'aigua:

El riu d'Alcoi, l'any 1830, proporcionava aigua a 35.506,5 fanecades d'horta, de les quals **6.111,5** fanecades pertanyien a la **sèquia de Vernissa**, que percebien un suplement hídric del riu d'Alcoi. Els orígens d'aquesta expansió del regadiu es remunten a l'època musulmana. Els romans es limitaven a regar en horts tancats. Foren els àrabs els qui apostaren per l'agricultura intensiva i per la introducció de conreus d'horta. Quan els feudals ocuparen la comarca, obeeïren les disposicions legals de Jaume I i consultaren els sequiers musulmans per a conservar els partidors i les tandes. Els drets d'aigua estaven adscrits a la terra, i cadascú sabia quan podia regar, dins un esquema de repartició de fils (parts proporcionals del cabal) i tandes (de 15 dies en el segle XIII).

La distribució d'Aigua de Vernissa.

Més avall d'Alfauir, el riu de Vernissa és alimentat per les fonts cavalleres del Canyar del Clot, brolladors subalvis que donaren lloc a construir –en època musulmana i en l'actual terme de Palma– un assut d'estaques i glevs. Aquest assut primitiu fou reemplaçat per una obra de carreus de pedra (1520-1523), dirigida pel pedrapiquer de València Miquel de Maganya, que és l'actual 'assut de baix', amb un cost de 3.000 sous. A mitjan segle XVIII estava deteriorat, i fins als anys 1819 no es reconstruí. L'obra s'executà amb plànols de l'arquitecte Francesc Ferrer en dues fases, i es complementà amb un 'contraassut' o assut de Baix (1880), que arreplegaven l'escorreguda de l'assut de Dalt i, a través de la 'Sèquia Nova' el transvasava a la sèquia mare.

Cabal permanent d'aigua: bastiment d'un gran aqüeducte (1407).

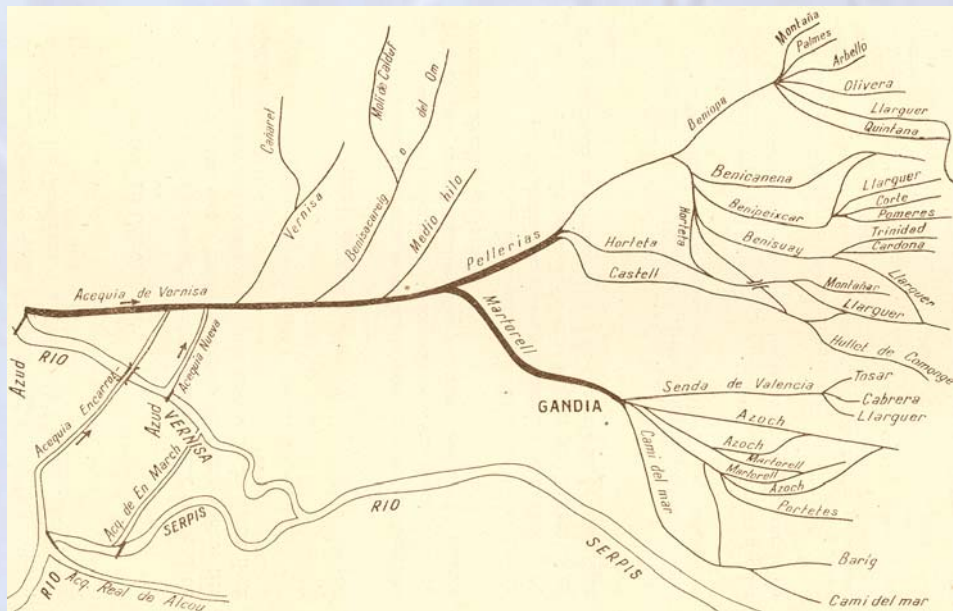
El pacte entre els regants deçà el riu (vora esquerra del riu Alcoi) i els de Palma, féu que els primers construïren, o pot ser, milloraren, la sèquia que havia de dur l'aigua de Palma fins al Vernissa. Ja al 1407, els hereters de la sèquia de Vernissa (regants i consumidors industrials i urbans) es reuniren sota la presidència del sequier deçà el riu d'Alcoi per tal d'acordar la realització d'obres de major solidesa, donat que les pluges havien desfet "les canals de fusta" preparades pels hereters. Tots s'hi avingueren i es repartiren les despeses necessàries per edificar "pasatge per on la dita aygua perpetualment passe segurament"; es tractava de fer un gran aqüeducte, conformat per "tres pilades en mig del riu de Palma de bona e ferma argamasa, e cascuna vora del riu bons antepits de argamasa..."; tota una obra d'enginyeria justificada per la importància de les aigües que havien de recórrer aquest enfortit camí. Des d'aleshores hi hagueren reiterades disputes amb els d'Oliva, ja que els regants del Vernissa també ho eren indirectament del riu Alcoi, al prendre l'aigua d'aquest riu.

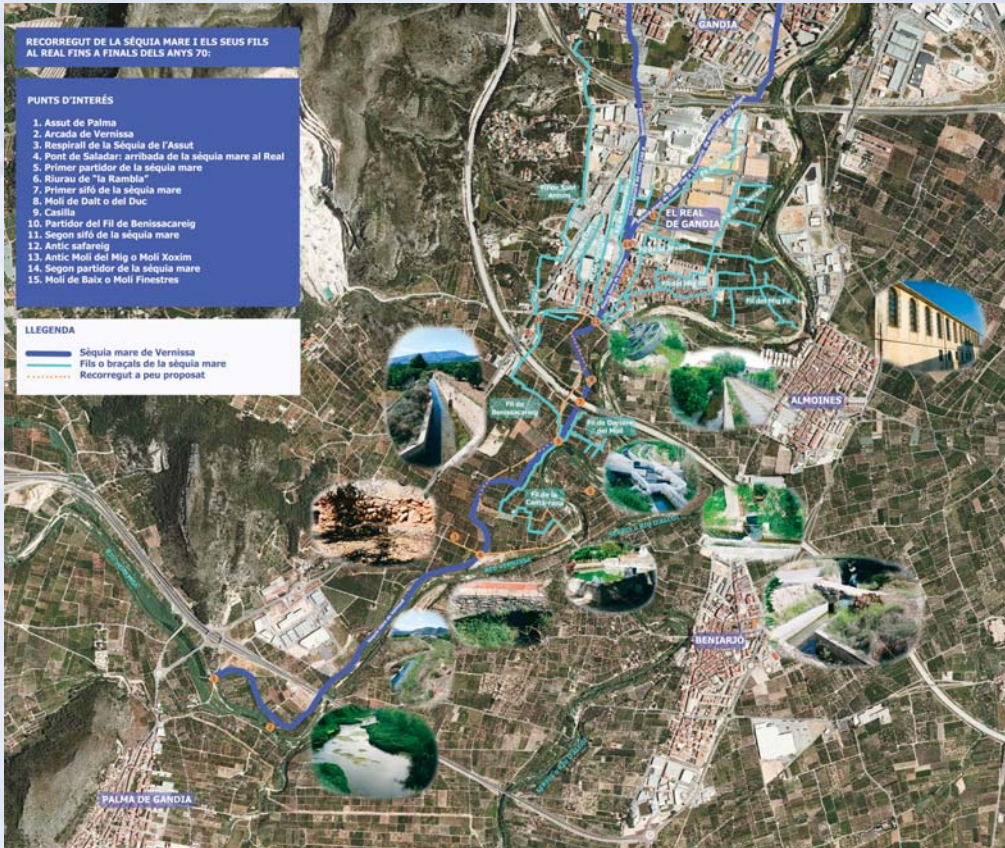
L'aigua cap a la vila de Gandia.

De la sèquia mare derivaven els fils de Vernissa, Benissacareig i el Mig Fil, en terme del Real. A la mateixa horta del Real, un partidor dividia la sèquia en dos braços: a mà esquerra, la sèquia de la Pelleria; a mà dreta, la sèquia d'en Martorell. La de la Pelleria es dividia en dos braços: el fil de Benipeixcar, a mà dreta, i el de Beniopa, a mà esquerra. Aquest últim braçal travessava per Benirredrà, per a passar a regar l'horta de Beniopa. La sèquia mare, dita ara 'de la Pelleria' continuava entre Benirredrà i Benipeixcar, per davant de les Esclaves i cara a Gandia, per a repartir els fils de Benicanena, Benissuai, l'Horteta i el Castell (despoblat morisc d'Alcodar), fins a l'alqueria del Duc, a la marjal del Grau.

Les aigües de la Sèquia de Vernissa, donava moviment al 1927, a cinc molins, el de Dalt, d'en Mig o Xoxim i el de les Finestres al terme del Real i els de Benipeixcar, i Lapeyre a Gandia. La distribució de l'aigua es feia en la proporció següent: de 10 parts o files, 2,5 per al Real, 0,5 per al fil o 'mig fil' de Benipeixcar, 1 per a Beniopa i Benirredrà, i les 6 restants per a Gandia. Els regants gandians ajuntaven aquestes 6 files i ho subdividien tot en 9 noves files proporcionals, per a repartir-les pels diferents braçals.

Sèquies de reg i braçals menors derivats del riu Vernissa. Vicente Fontavella (1950).

La Sèquia de Vernissa al seu pas pel terme del Real.

Ruta Turística Temàtica Els Fils de l'Aigua i la Memòria

Amb la ruta Els Fils de l'Aigua i la Memòria, podem passejar pel terme del Real, i ser testimonis del funcionament, d'aquest sistema de reg de la Sèquia de Vernissa, d'origen andalusí, i d'una antiguitat mil·lenària, sent clau aquesta xarxa hídrica, en el naixement i posterior expansió de la vila de Gandia, subministrant aigua corrent fins a temps recents.

Recorregut:

Parada 1: PARC DE LA LLIBERTAT. Al costat de la creu de terme, hi ha un tòtem explicatiu dedicat a l'aigua, on apareix el recorregut de la ruta i la seva importància, acompanyat de diverses estampes que el visitant trobarà al llarg del recorregut.

Parada 2: SIFÓ (conegut com el segon sífo). La seva importància està en permetre que l'aigua de la Sèquia Mare travese el barranc anomenat del Racó de Company (al seu pas junt al municipi del Real), i segueixca el recorregut cap a Gandia. Actualment fins les partides del Mig Fil i La Jovada.

Parada 3: EL MOLÍ DE DALT. Des d'aquest punt es veu la Sèquia Mare i un vell molí de finals del segle XVIII, propietat del ducat de Gandia. Avui és de propietat privada però conserva el seu caràcter antic encara que no està en funcionament. Està situat a la partida Benissacareig. No té bassa, disposa d'un cup de 126 cm. de diàmetre, amb un salt de 4 metres, amb dues voltes i dues rodes d'àleps, o paletes que formen la roda del molí d'aigua, a més a més de tenir dues moles catalanes. Sembla que aquest molí, segons Madoz-1850, fou de descortar arrels, encara que després es convertí en molí fariner. Amb motiu dels problemes que plantejava la impossibilitat del transport d'energia elèctrica, a grans distàncies per línies d'alta tensió, les indústries locals, amb una forta necessitat d'electricitat, establiren petites empreses hidroelèctriques, per aprofitar els cursos d'aigua de les sèquies. És com així, la fàbrica de seda Lombard, S.A., d'Almoines, adquirí el Molí de Dalt a Ramon Morant Climent, el seu darrer propietari, en els anys 1930; a més a més, també aconseguí el Molí del Mig o molí del Real. En ells obtingué potència elèctrica suficient per moure les màquines de la seva explotació. Una vedada resolent aquest problema d'energia, allà a primeries dels anys 50, la fàbrica de seda abandonà aquesta activitat.

Parada 4: PRIMER SIFÓ. Al l'arribar la Sèquia Mare a l'autopista AP7, aquest sífo permet que les aigües continuen el seu trajecte, cap al Real.

Parada 5: PARTIDOR D'AIGÜES DE LA SÈQUIA MARE. Situat a la vora del camí de la Cantarana, on naixen els fils per dur l'aigua de la Sèquia Mare cap a les partides Cantarana, Benissacareig i Darrere del Molí.

Parada 6: SÈQUIA MARE DE VERNISSA AL REAL. Les aigües de la Sèquia Mare penetren en terme del Real de Gandia, just pocs centímetres abans del pont de Saladar.

Parada 7: RESPIRALL SÈQUIA DE L'ASSUT. Construcció datada cap a la segona meitat del segle XIX, tenint com a finalitat la conducció d'aigües per al consum humà dels veïns de la ciutat de Gandia. Actualment no té cap funcionalitat.

Parada 8: LA CASILLA Seguint el camí paral·lel a l'autopista AP7, ens pararem davant la formatgeria de *Cuquarella*. A l'altra banda de la carretera està La Casilla: la casa on vivia l'encarregat d'arreglar l'antiga carretera. Aquesta casilla ja ha desaparegut, però està encara la casa del costat, que feia funció de *Venta* o *Parador*, també anomenada *Ventorrillo*, on paraven a descansar els arriars i els seus animals.

Parada 9: PARTIDOR DE BENISSACAREIG. Des de la formatgeria, continuant barranc avall, a l'alçada de la fusteria d'Eleuterio, és on naixen els fils d'aigua cap a les partides de *Sant Antoni* i de l'*Om*.

Parada 10: CASA DE LA CULTURA. És la darrera parada, en el carrer Lluador Valencià, on s'aprofita per destacar, dintre del contingut de la ruta temàtica, per donar a conèixer millor la història i cultura del Real. A la baixa edat mitjana, les famílies de cavallers i senyors que han passat per aquest lloc, com els Cavallers Guillem Gascó, Alfons d'Aragó i el seu net preferit mossèn Hug de Cardona, Gabriel de Martorell, Pere March, fins a la família Borja, de la mà de na Maria Enríquez al 1502, tots ells al voltant de les riques terres i del mateix Palau, on el jardí va ser anomenat pel mateix rei Jaume II el Just com "hort meu". A la plaça Beat Carmelo, sobreix l'edifici de l'església, dedicada a la Visitació de Nostra Senyora (1535). Amb les aigües del Mig Fil, l'activitat del Trapig del Real fou constant durant quasi dos segles (1430 a 1609). Ja cap l'any 1610 els nou pobladors de Teulada, ens importaren la devoció a la Verge del Roser, acompanyats d'actes com la Dansà. La tradició musical, dels reals també surgeix ben prompte, creant-se al Real una de les primeres bandes civils del país (1871).

Els Fils d'aigua i la memòria

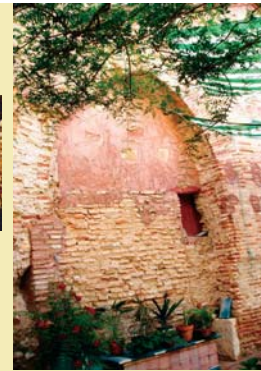
El braçal del Mig Fil ens endinsa pel sud, des de la Sèquia Mare, fins a la partida del seu nom, travessant els carrers del nucli urbà, passant per la *Plaça Major* i continuant per l'*Hort del Palau* cap a les terres del llit del riu d'Alcoi. Des de la baixa edat mitjana, fins als nostres dies, aquesta xarxa de distribució d'aigües, ha funcionat com element dinamitzador per al desenvolupament del Real, de manera que els personatges, monuments i tradicions que ens han acompanyat, ens han impregnat d'una personalitat singular als habitants d'aquest lloc. Personatges com el rei Jaume II el just, que es referia al seu riad (jardí) del Palau de l'alqueria àrab de Benicacsaix (en referència a l'ofici de drapers dels primers habitants del Real), com "hort meu..."

El trapig del Real deu la seva rellevància a mossèn Hug de Cardona, net preferit del duc de Gandia, qui va succeir al seu avi al capdavant de la senyoria del Real. L'any 1430, Hug de Cardona va construir el trapig del Real, introduint la producció a gran escala del sucre de canyamel a la Safor, en societat amb el lombard Guglielmo Rana. En aquesta activitat sucraera, va arribar a participar la societat mercantil "Grosse Ravensburger Handelsgesellschaft", una de les més dinàmiques i capitalitzades del món, aconseguint gestionar la producció de sucre de la millor qualitat al Real, durant el període 1460 a 1477.

L'any 1502, na Maria Enríquez, amb el recolçament del papa Borja, Alexandre VI, adquirí el senyoriu del Real a Joan de Cardona, passant a ser la instal·lació de major volum de producció sucraera del ducat de Gandia, arribant a comercialitzar fins el 22% de tota la producció de la Safor (anys 1570 a 1600).

Gabriel de Martorell (avi de Joanot Martorell) al 1385 i Pere March (pare d'Ausiàs March) l'any 1386, foren procuradors d'Alfons el Vell al senyoriu del Real, sent aquest últim l'encarregat de realitzar l'operació de compra del lloc, als herues del cavaller Guillem Gascó, antics propietaris del feu. Alfons d'Aragó, fill de Pere de Ribagorça i net del rei Jaume II, després d'adquirir el senyoriu del Real i construir la seva segona residència al Real, l'any 1388 va bastir el Monestir de Sant Jeroni de Cotalba, centre religiós del ducat de Gandia, on encara es conserva l'arcó fúnebre de les seves restes.

Els fils de l'aigua també eren emprats per a usos domèstics i rituals. L'aigua del mig fil, al seu pas pels carrers de la població passava descoberta per davant de l'antiga mesquita, situada a la *Plaça Major*, sent utilitzada pels fidels per a la purificació, ritual d'abans de l'oració. La mesquita del Real, va ser cristianitzada i convertida a església l'any 1525. La dedicació elegida fou "La Visitació de Nostra Senyora" des de l'any 1535 fins als nostres dies.

Després de l'expulsió de la població morisca del Real, l'any 1609, el poble quedà desert, fins que de la mà del rector Joan Batiste Çaragoça, es repoblà amb veïns majoritàriament del poble de Teulada. Els ens portaren la devoció a la Mare de Déu del Roser, i entre altres aportacions, ens presentaren la Dansà, ballada durant les festes a la Verge, mantenint-se aquesta tradició fins al darrer terç del segle XX.

L'església, al segle XVIII pateix una transformació, convertint-la en estil neoclàssic, destacant les pintures exteriors de la cúpula de la capella de la Comunió (al Carrer Sant Vicent).

També a la Plaça Major, va néixer l'any 1803 Pasqual Bolta i Bañuls, frare franciscà entregat, que residí gran part de la seua vida a Palestina i Turquia, impartint classes de llengua àrab. Fou assassinat l'any 1860 a la ciutat de Damasc. És el nostre i ben volgut, Beat Carmelo.

La tradició musical, dels reals també surgeix ben prompte, creant-se al Real una de les primeres bandes civils del país (1871). Des d'aleshores, l'afició i la passió per la música han estat presents al Real, on actualment es mantenen tres agrupacions musicals: Unió Musical Real de Gandia, amb l'Orfeo i l'escola d'educands Mestre Gea, l'Agrupació Artística Musical i la Colla de Dolçainers i Tabalerats del Real de Gandia, amb l'Escola de Música Tradicional.

També com a monuments destacar el Monument al Sagrat Cor de Jesús, erigit l'any 1921, a la partida de la Pedrera, triat pels fundadors Carlos Ferris i Joaquim Ballester, per ser el centre geogràfic de la Safor.

- PUNTS D'INTERÉS**
- Església (antiga mesquita)
 - Hort de Benicacsaix
 - Hort del palau
 - Trapig del Real
 - Monument al Cor de Jesús

